

ШАШИН, ЁС ЗҮЙН АСУУДАЛ БА ОЛОН УЛСЫН ХАРИЛЦАА

Ундрах Д. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмийн багш
 Өлзийсайхан Ч. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмийн багш, доктор

Key words: regional integration, religious diversity, traditional and cultural heritage, ethics, and civilization

Бид Төв Азийн улс орнуудын хамтын ажиллагааны ирээдүйн төлөв байдлыг гаргахыг зорьсон энэхүү өгүүлэлдээ дараахь хэдэн асуудлыг авч үзсэн болно:

- Улс хоорондын харилцаа шашнаас хамааралтай эсэх талаар судлаачдын байр суурь
- Дэлхий улс орнууд, Төв Азийн орнуудын шашин шүтлэгийн өнөөгийн байдал
- Шинжлэх ухаан технологийн дэвшил хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралд улам нэвтэрсээр атал шашин шүтлэг эргэж сэргэж буйн учир шалтгаан
- Улс орнууд шашин шүтлэгээсээ үл хамааран ойртон нягтрах боломж
- Ёс зүйн асуудал ба орчин үеийн улс хоорондын харилцаа

Юуны өмнө улс хоорондын харилцаа шашнаас хамааралтай эсэх талаар судлаачдын байр суурь ямар байгаа талаар зарим нэг анхаарал татсан бүтээлүүдийг харьцуулан авч үзье.

Орчин үеийн хүн төрөлхтөний нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, улс орнууд ойртон нягтрах болон хүнийсэх үйл явцыг шинжлэн дүгнэсэн эрдэмтэн судлаачид улс орнууд уламжлалт шашин, соёл, аж төрөх ёсоо даган тодорхой бүлгүүдэд хуваагдаж байгааг судлах явцдаа ерөнхийдөө хоёр чиг хандлагад хуваагдсан болох нь ажиглагдаж байна. Нэг хэсэг нь улс төрийн системийн хоёр туйлт үе өнгөрч, эсрэг тэсрэг хоёр лагерьт хуваагдаж байсан явдал төгсгөл болмогц шашин, уламжлалаа дагасан иргэншлүүдэд хуваагдан энэ нь яваандаа улс хоорондын харилцааг тодорхойлогч хүчин зүйл болно гэсэн үзэл баримтлалтай байгаа бол, нөгөө нэг хэсэг нь шашин соёл, аж төрөх ёс нь ижилсэх чиг хандлагатай иймээс шашин ч гэсэн өөрөө цаг үеэ даган өөрчлөгдөж байгаа гэсэн үзэл баримтлалтай байна. Тухайлбал, Английн зохиолч Михаил Дибдин “Dead Lagoon” хэмээх бүтээлдээ “Жинхэнэ дайсангүй бол жинхэнэ анд нөхөд гэж үгүй. Хэрэв бид үзэн ядахгүй бол хайрлаж чадахгүй. Энэ бол олон жилийн гашуун сургамжийнхаа үр дүнд бидний олж авсан бодит үнэн билээ. Энэ үнэнийг үгүйсгэж байгаа хэн боловч өөрийн гэр бүл, өв соёл, ерөөсөө өөрийгөө үгүйсгэж байгаа хэрэг. Үүнийг хэн ч мартаж ёсгүй”¹ гэжээ. Дибдин энэхүү санаагаараа ижил төстэй үндэс угсаа, үндэстний онцлог, соёл зан заншилтай улс орны ард иргэд нь энэ онцлогоо сэргээн мандуулахыг хичээхийн зэрэгцээ өөрийн бус угсаа гарал, зан заншил, аж төрөх ёстой ард түмнүүдийг дайсан гэж үзэх болно гэж үзсэн нь тодорхой харагдаж байна.

Дибдиний үзэл бодолтой төстэй гэж үзэж болох санааг С.Хантингтон өөрийн алдарт “Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн” бүтээлдээ илэрхийлсэн байдаг. Тэрээр орчин үеийн нийгэмд иргэншилд үндэслэгдсэн дэлхийн шинэ дэг журам бүрэлдэн тогтож байна гэж үзсэн бөгөөд эдгээр улс орнууд ойртон нягтарч, шинэ иргэншлүүд бүрэлдэн тогтоход хамгийн гол суурь нь тэдний гарал үүсэл болж байна гэж үзжээ. Хантингтон нэг иргэншлийн хүрээнээс өөр хүрээнд оруулах оролдлого бүтэшгүй гэж үзээд иргэншлийн хувьд гол цөм, хүчирхэг улсаа тойрон хүрээлсэн бүлэглэл бий болж байна гэж дүгнэсэн

¹ Самуэль П.Хантингтон, Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн, шинэчлэгдэн буй дэлхийн дэг журам. УБ., 2005, 4-дэх тал

байна².

Хэрэв бид Дибдин, Хантингтон нарын байр сууринаас авч үзвэл Төв Азийн орнууд ойртон нягтрах, дэлхийн хөгжилд хамтдаа байр сууриа бэхжүүлэх явдалд төдийлөн ахиц дэвшил гарахгүй байх талтай юм. Энэ нь Төв Азийн исламын шашинтан улсуудын хувьд л боломжтой болохоос бус буддийн болон бусад шашны нөлөө ихтэй улс орнууд, тухайлбал, Монгол Улсын хувьд эдгээр улс орнуудтай ойртон нягтрах боломж хязгаарлагдмал гэсэн дүгнэлт хийж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, Хантингтоны өгүүлсэнчлэн Монгол Улс хөгжихийн тулд, хэнд хамаарах вэ гэдгийгээ олохын тулд, юуны өмнө хэнд хамаарахгүй вэ гэдгээ эрж хайх хэрэгтэй болж байгаа бөгөөд энэ эрэл хайгуулаар Монгол Улсын үндэстний цөөнхи болсон казак үндэстнийг л эс тооцвол бараг бүхэлдээ ойртон нягтарч хөгжил цэцэглэлтэнд хүрэхийг төсөөлөн байгаа Төв Азийн улс орнуудаас тэс өөр, тэдэнд хамаарахгүй улс болох нь тодорхой харагдаж байна.

Хантингтон, Дибдин нараас нилээд өөр байр сууринаас асуудалд хандсан судлаач бол А.Ж.Тойнби юм. Тэрээр дэлхийн томоохон шашнуудын үүслийг самуун цагт үүссэн гэж үзсэн бөгөөд энэ нь эвдэрч буснисан иргэншлийн уналтыг зогсоох, сүйрлийг зайлуулах оролдлогын илрэл болсон нэгдмэл төрийн улс төрийн бодлогын үр дүн гэж үзсэн. Харин нэгдмэл төр уруудах шатандаа ороход түүнийг аврах гэсэн хүмүүс бодит ашиг тусаа өгөхгүй байгаа шашин сүм хийдэд итгэхээ больж ирдэг гэж үзжээ. Тойнби нэгдмэл төрийн талынхан шашин сүм хийд бэхжиж харин төр улс басамжлагдан доройтоход дургүйцэж, шашин бол нийгмийн хүчийг барж байдаг паразит шимэгч гэж итгэхэд хүрдэг гэж үзжээ.³ Тойнбийн үзэлд шашин, соёлын нөлөөлөл улс орнуудын хамтран ажиллахад нэвтрэх аргагүй хана биш гэж үзсэн болох нь тодорхой харагддаг бөгөөд тэрээр "...Эзний өмнө, бас Хүмүүсийн өмнө хүлээсэн журамт үүргийг эрхэм дээдээр зохистой хослох боломж байдаг" гэснээрээ хөгжил дэвшилд хүрэх арга замыг хайх боломжийг чөлөөтэй авч үзэж, ингэснээрээ Хантингтон, Дибдин нараас эрс ялгарч байгаа юм. Тойнби "... Энэ хорвоогийн амьдралд бодьгал хүмүүсийн оюун санааны дэвшил нь өөр ямар нэг процессоос хавьгүй их нийгмийн ахиц дэвшил гаргахад тус болдог" гэснээрээ шашин, соёл ялгаатай ард түмнүүд өөрсдийн нөөц бололцоогоо ашиглан, хөгжил дэвшилд хамтан ажиллах эрэл хайгуулд эрх чөлөөтэй байх боломжтой гэж үзсэн ажээ.

Тойнбийн энэ үзэлтэй адил төстэй үзэл санаа М.Веберийн бүтээлүүдэд тодорхой харагддаг. М.Вебер шашин заавал хуучинсаг байх албагүй, харин ч эсрэгээр шашны гаралтай социал хөдөлгөөнүүд нийгэмд санаанд оромгүй өөрчлөлтийг авчирдаг хэмээн нотлож байлаа. М.Вебер дорно дахины шашнуудыг судлаад эдгээр шашин нь барууны маягийн аж үйлдвэрийн капитализм хөгжихөд гэтлэшгүй саад болжээ гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн байдаг. Гэхдээ шашин, соёл нь нийгмийн хөгжилд ингэж саад тотгор болохын зэрэгцээ хөгжил дэвшилд хүрэхэд ч сайн нөлөө үзүүлж бас чадсан байдаг. Нийгмийн тогтсон дэг журамд шашны үзүүлэх нөлөөлөл нь тогтвортой бус, тэр ч байтугай хувьсгалч шинжтэй байсан тохиолдлууд бий. Тухайлбал, анхандаа сүм хийдүүд боолчлолыг дэмжиж байсан ч яваандаа сүмийн олон удирдагчид боолчлолыг халах, арьс өнгөөр ялгаварлан гадуурхах явдлыг халах, хүмүүсийн хооронд ёс зүйн хэм хэмжээг мөрдүүлэх тэмцэлд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн билээ. Шашны итгэл үнэмшлүүд нь олон тохиолдолд засаглалын шударга бус тогтолцоог эвдэхэд чиглэгдсэн социал хөдөлгөөнүүдийг идэвхижүүлэхэд нэмэр болсон байдаг. Буддын шашны хүлцэнгүй ноомой, даруу байдлыг сурталчилсан үзэл номлолууд нь Монгол улсын хөгжлийн 200 гаруй жилийг унтаа байдалд боомилон өнгөрүүлсэн гэж үздэг судлаачид олон бий. Тэгвэл Христийн шашин шинэ сувгууд нээснээр оюун билгийн улс төрд дарагдаж байсан энергийг үнэхээр сул чөлөөтэй болгосон гэж үзэх нь ч байна.

² Самуэль П.Хантингтон, Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн, шинэчлэгдэн буй дэлхийн дэг журам. УБ., 2005, 5 дахь тал

³ А.Ж.Тойнби Түүх судлал, УБ., 2007, 381 дэх тал.

Тойнби нийгмийн шилжилтийн үед шашин хуучин нийгмийн дэвшилтэт үнэт зүйлсийг хойч үед дамжуулагчийн үүргийг гүйцэтгэдэг гэж үзсэн юм. "...Шилжилтийн үед шашин сөнөж буй иргэний нийгмийн үлдсэн энергийг өөртөө шингээж авдаг ажээ. Энэ хоёр дахь шатанд шашин хүн төрөлхтөний бүх хуримтлуулсан өвийг, ашиглаагүй бүх боломжийг өөртөө бөөгнөрүүлдэг. Ийм их үнэ цэнэтэй ачаа тээсэн шашин нь иргэншил унаж сөнөхөд гарсан их ангалын ирмэгээр дүүжигнэн явдаг байжээ⁴ гэжээ.

Судлаачдын үзэл баримтлал нилээд зөрүүтэй байр суурьтай байгаа болох нь харагдаж байгаа боловч социалист системийн хүрээлэлд нэг бүлэглэлд хамрагдаж хамтран нэг зорилготой явсан ард түмнүүдийн хувьд даяарчлагдаж буй дэлхий ертөнцөд улам бүр ойртон нягтрах, хамран ажиллах, харилцан туслалцах өргөн боломж бий гэж харах нь зүйтэй санагдана. Шашны өөр өөр байдал нь энэ хамтын ажиллагаанд нөлөө үзүүлж болох олон хүчин зүйлүүдийн зөвхөн нэг нь л байх бөгөөд өмнөх үеийнхний оюуны баялаг, ёс суртахууны баялаг өв санг тээсэн давуу байдлыг улс оронд авч ирэх болно. Шашны уламжлал, зан заншил, угсаа гарлын адил төстэй байдал нь хамтын ажиллагаанд илүү дэмжлэг үзүүлэх л хүчин зүйл болж болох юм. XXI зуунд шашин ёс заншлын уламжлалаасаа шалтгаалан нэг улс нөгөө улстайгаа хамтран ажиллахаас татгалзах нь нэгэнт боломжгүй зүйл болж ирж байна. Түүхийн үүднээс авч үзвэл шашны тусламжтайгаар иргэншлүүд нэгээс нөгөөд шилжсэн тохиолдол бараг тохиолдож байгаагүй ажээ. Гэхдээ шашны болон уламжлалт зан заншил, аж төрөх ёсны ялгаатай байдлаас шалтгаалан даяаршсан дэлхий ертөнцөд холбоо харилцаа тогтоохгүй, эдийн засаг улс төрийн харилцаанд орохгүй байх боломжгүй юм.

Дэлхий улс орнууд хийгээд Төв Азийн орнуудын шашин шүтлэгийн өнөөгийн байдал

Эрт дээр үед хүмүүс ертөнцийн нууцыг танин мэдэж чадаагүй, байгалийн сүр хүчний өмнө хэтэрхий хүчин мөхөсдөж байсны улмаас далдын ямар нэг хүчин, бурханд итгэж шүтэж байсантай харьцуулбал өнөө үед шашин шүтлэгийг хамаагүй бага баримтлах болсон нь эргэлзээгүй. Уламжлалт шашин соёлоо хэвээр хадгалсаар ирсэн улс орны хувьд ч, атейст хүмүүжлээр удаан хугацаанд хүмүүжсэн социалист системээс салж гарсан улс орнуудын хувьд ч иргэд нь сүмд очих болон ёслолуудад оролцох зэрэг нь гүн сүсэгтэй гэдгийг ямагт илэрхийлэхгүй, энэ нь зүгээр л ёс заншлын дагуу юм уу, эсвэл нийгмийн олонхи нь тийм зан үйл үйлддэг учраас хийдэг байж болно.

Уугуул шашны сэргэлт нь уугуул соёлоо гэсэн хэсгийнхний сэтгэл зүй, нийгмийн хэрэгцээг хангаж чадахгүй бол шашны өөр урсгал ёс мэт түүний орон зайг эзэлдэг болохыг хүн төрөлхтөний түүх харуулж байна. Ингэснээр шинээр орж ирсэн шашны хүрээ тэлж, ач холбогдол нь нийгэм, улс төрийн амьдралд томоохон нөлөө үзүүлэх болж ирдэг. Марксист-Ленинист үзэл санаа социалист системийн орнуудын хүн ардын сэтгэлгээнд шашны үүргийг гүйцэтгэсэн бөгөөд 1980-аад оны сүүлчийн хагаст энэ шашин нийгмийн хэрэгцээг хангаж чадахаа нэгэнт больсон тул энэ лагерийн ард түмэн илүү зохистой, илүү ёс зүйтэй, шударга шашныг хүлээн авах хэрэгцээ шаардлага гарч ирсэн ба, үүнд хамгийн эхний сонголт бол уламжлалт шашнууд нь байсан юм. Дэлхийн өөр хаа нэгтэй шашны шилжилт явагдах эсэх нь тухайн голлох үндсэн шашин нь хүн ардынхаа хэрэгцээг хэрхэн хангахаас шалтгаална. Зарим тохиолдолд хүмүүсийн оюун санааны хэрэгцээг тэдний уламжлалт шашнаар тайлбарлаж хүчрэхгүй тохиолдолд гаднын импортын шашны нөлөө хүчтэй болдог нь илт байна.

Орчин үеийн шинэчлэгдэн буй нийгмийн харилцаанд хөлөө зөв олох гэсэн хүмүүсийн сэтгэл зүй, сэтгэл хөдлөл, нийгмийн хэрэгцээг буддын болон католик шашин хангах чадваргүй болохоо харуулж байна. Мөн исламын шашин дахь фундаменталист

⁴ А.Ж. Тойнби Түүх судлал, УБ., 2007, 384 дэхь тал

үзэл баримтлал ч энэ хэрэгцээ шаардлагыг хангаж чадахгүй байна. Социалист системийн задралаар тусгаар тогтнолоо олж авсан Төв Азийн орнуудын ард түмнүүдийн хувьд исламын шашныг шүтэн бишрэгчдийн хувь нийгмийн гишүүдийг бараг бүрэн хамарч байгаа болох нь судалгааны дүнгээр харагдаж байгаа. Гэвч шашны номлолыг өнөөгийн түвшинд хүн төрөлхтөний хөгжлийн өмнөх зуунуудад байсантай адил шүтэж биширдэг гэх нь төдийлөн итгэл үнэмшилтэй бус юм.

	Шашингүйчүүд %, 1970 он	Шашингүйчүүд % 1990 он	Шашингүйчүүд 2009
Казакстан	23	12	2.8%
Киргиз	24	7	1.3
тажикстан	14	2	2
Туркменстан	15	2	2
Узбекстан	17	4	3%
монгол	85	22.9	38.6%

Учир нь шашны янз бүрийн үлгэр домогт бүгдэд нь итгэж, тогтоосон дэг журмыг нь эдгээр орны хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралд хэвшүүлэхэд ихээхэн бэрхшээлийг туулах нь гарцаагүй. Мянган жилийн өмнө хүмүүсийн итгэн биширч байсан шашны номлол, үлгэр домогт өнөө үеийнхэн шууд итгэж, үнэмших үндэслэл багатай. Тэр тусмаа 70 гаруй жил атейст номлолоор хүмүүжсэн олон түмэн хэдийгээр уламжлалт шашнаа шүтэн бишрэх эрх чөлөөгөө эдлэх боломжтой болсон нь эдгээр улсуудын ард түмэн бараг нийтээрээ шашныхаа бүх номлолд нь гүнээ итгэсэн гэж үзэх үндэслэл багатай билээ. Посткоммунист орнуудад шашин шүтдэг хүмүүсийн тоо маш хурдан өөрчлөгдсөн.

Шашин шүтэгчидийн тооны өөрчлөлт

	Шашин шүтэгчид 1970 %	Шашин шүтэгчид 1995 %	Шашин шүтэгчид 2009
Казакстан	46	57	96.6%
Киргиз	47	70	98,7%
тажикстан	66	85	98%
Туркменстан	65	88	99%
Узбекстан	58	78	97%
Монгол	15% ¹	77.8	61.4

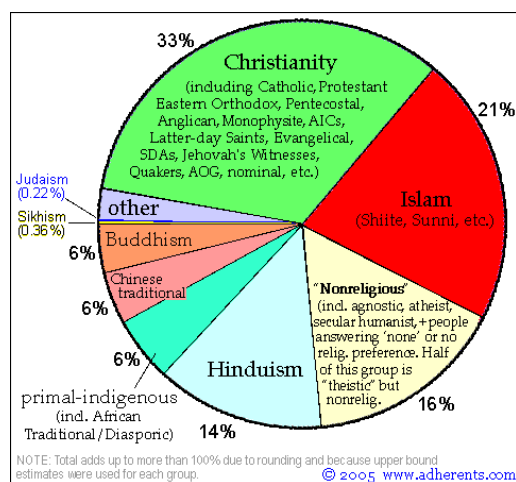
Социалист ситемийн задралын сүүлийн жилүүдэд Төв Азийн орнуудад гарсан сөрөг хүчний хөдөлгөөнд өндөр боловсролтой олон сэхээтнүүд хамрагдаж, Узбект “Бирлик”, Тажикстанд “Растокхээ”, Туркменд “Агзыбирлик”, Киргизэд “Ардчилсан хөдөлгөөн”, Монголд “Монголын ардчилсан хөдөлгөөн” зэрэг нь хүчтэй сөрөг хүчин бүрэлдэхэд онцгой үүрэг гүйцэтгэсэн. Шинэчлэгч сэхээтнүүд коммунист систем сүйрсэн гэсэн итгэл үнэмшлийн зэрэгцээ тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх эх үүсвэрийг үндсэрхэх үзэл дээр тулгуурлаж, Исламын шашин, Буддын шашин гэх мэт үндэсний соёлыг хадгалах, сэргээх, үндэсний хэлний эзлэх байр суурийг бэхжүүлэх, хилсээр хэлмэгдсэн хөрөнгөтний үндсэрхэх үзэлт сэхээтнүүд, дэвшилтэт сэхээтнүүдийн нэр төрийг сэргээх зэрэг асуудлуудад гол анхаарлаа хандуулж байв. Эдгээр орнуудад ялангуяа Киргиз, Узбекистанд орон нутгийн ялгаа, тэдгээрийн хоорондын зөрчил мэдэгдэхүйц их байсан нь хуучин системийн үед аж үйлдвэржих бодлогыг тухайн улсын аль нэг дүүрэгт төвлөрүүлж байснаас бусад дүүрэг, мужийн эдийн засаг улам бүр хоцрогдоход хүргэж байв. Түүнчлэн эдгээр орнуудад одоог хүртэл овог аймгийн байгууллын нөлөө хүчтэй оршоор байгаа нь үндэстэн ястны хооронд хагарал үүсгэж, улмаар сөрөг хүчнүүдийн

зөвшилцөлд саад учруулж байна. Энэ бүх асуудлыг шийдэх, үндэстний эв нэгдлийг хангахад уламжлалт шашин шүтлэг, зан заншил, үндэсний ухамсар дээр нийгмийг нэгтгэх зайлшгүй шаардлага байсан. Үүнийг улс төрийн хүчнүүд оновчтой ашиглаж, шүтэн бишрэх эрх чөлөөг иргэний эрхийн нэг гол зүйл болгон авч үзсэн нь өнөөдөр посткоммунист орнуудын ард иргэдийн дунд сүсэгтэн олны эзлэх хувь ийм өндөр үзүүлэлттэй гарахад хүргэсэн.

Харин шашин шүтэгчдийн бүрэлдхүүнийг ялган авч үзвэл дараахь байдалтай байна. Төв азийн шинэ тусгаар тогтносон улсад өдөр тутмын амьдрал нь ислам шашин гол ролийг гүйцэтгэдэг бөгөөд ялангуяа дийлэнх төлөөллийг нь бүрдүүлж байдаг улс төрийн амьдралд хамгийн их нөлөөтэй ажээ.

	Ислам	Будда	ортодокс	Католик, протестант	Бусад
Казакстан	70%		25%	5%	
Киргиз	80%		17%		2%
тажикстан	98%		2% ортодокс, католик, протестант буддист		
Туркменстан	80%		9%		2%
Узбекстан	90%		5%	3%	2%
Монгол	3%	53%	2.1% христийн шашны урсгалууд		6.9%

Ер нь дэлхийн хүн амын 84% нь ямар нэг шашныг шүтдэг боловч үнэхээр бурхан байдагт итгэдэг хувийн жин ихээхэн бага байдаг ажээ. 2004 онд олон улсын хэмжээнд хийсэн судалгаагаар⁵:

Улсууд	Бурхан бий гэдэгт Итгэдэггүй	атеист
Их британи	39%	10%
Франц	44%	19%
Швед	54%	17%
Дани	48%	15%
Норвеги	41%	10%
Баруун герман	35%	
Зүүн герман	75%	
Орос	30%	
Киргиз	7%	
Тажикстан	2%	
Узбекстан	3.5%	
Япон	85%	
БНСУ	30%	
Израйл	15%	
Ливи	3%	
Египет	5%	
Оман	2%	
Саудын Араб	2%	
Сири	2%	
Иемен	2%	
Вьетнам	81%	
Тайланд	24%	

⁵ Atheism: Contemporary Rates and Patterns. Phil Zuckerman. From the Cambridge Companion to Atheism, edited by Michael Martin, University of Cambridge Press, 2007, p.2-10

Энэхүү судалгаа болон дэлхийн хүн амын шашин шүтлэгийн байдлыг харуулсан диаграммыг хамтад нь авч үзвэл ерөнхийдөө ихэнхи улсад бурхан бий гэж шүтэх явдал багассан, харин уламжлалаа дагаж шашны зан үйлд оролцдог болох нь харагддаг. Харин Исламын шашинтай орнууд бурхан бий гэдэгт итгэх үзүүлэлт ихээхэн өндөр гарч байна. Энэ нь юутай холбоотой байж болох вэ?

Социологийн сонгодог онолч болох Маркс, Дюркгейм, Вебер нар гурвуулаа орчин цагт шашны ач холбогдол буурч байна гэж үзэж байжээ. ...Янз бүрийн шашны талынхан өөрсдийн итгэл үнэмшил хийгээд оролцон үйлддэг өөрсдийн дэг ёсныхоо үнэн зөв, үндэслэлтэй гэдэгт бүрнээ итгэлтэй байдаг хэдий ч угаасаа шашин нь өөрөө олон янз байдаг, басхүү энэ нь шашин дэлгэрсэн нийгмүүдийн хэв шинж ялгаатай байдлаас илэрхий хамааралтай байдаг гэж үзсэн байдаг. Дюркгейм өөрчлөгдөн хувьссан хэлбэрээр шашин хадгалагдан үлдэж болох юм гэж үзсэн. Ер нь орчин үеийн хэв маягийн нийгмүүдэд ч гэсэн тэдгээрийн эрхэмлэлүүдийг бататган бэхжүүлж байдаг ёслолууд байх нь зайлшгүй. Ингэхлээр хуучин үеэ өнгөрөөсөн ёслолуудын орыг авах ёстой шинэ ёслолууд бий болж болох юм гэж Дюркгейм бичсэн байдаг. Хэдийгээр тэрээр ямар ёслолууд байж болох талаар тодорхой зүйл хэлээгүй ч тэрбээр эрх чөлөө, тэгш байдал болон хамтын ажиллагаа зэрэг хүмүүнлэгийн хийгээд улс төрийн эрхэмлэлүүдтэй холбоотой хийх ёслолуудыг ойлгож байсан бололтой. Тэгэхээр исламын шашинтай орнуудад ажиглагддаг бурханд итгэх итгэлийн цаад мөн чанар нь бурхан байгаа эсэх тухай асуудал биш гадны нөлөөллөөс өөрсдийгөө хамгаалах гэсэн ихээхэн утга санааг агуулж байгаа хэрэг юм..

Голчлон шинжлэх ухааны сэтгэлгээ хийгээд технологи нь үзэл санааны түвшинд ертөнцийг ойлгох, танин мэдэх хэрэгсэл болох шашин, ид шидийн санаархлыг улам ихээр шахан зайлуулах болж байна. Иргэнжихүй буюу секуляризаци нийгмийн амьдралын янз бүрийн салбарт шашин өөрийн нөлөөлөө алдаж буй үйл явцыг тодорхойлж буй. Хотжилт, үйлдвэржилт, шинжлэх ухаан технологийн дэвшил эрчимтэй явагдсанаар социал амьдралын бусад олон салбарын адил шашны байр суурь ч өөрчлөгдөв. Өрнөдийн орнууд дахь сүм хийд ба шашны нийгэмлэгүүд нь урьдын эзэгнэж асан мөнөөх иргэний чиглэлийн засаглалаа ч ихээхэн хэмжээгээр алдсан байна. Нөхцөл байдал ийм байхад шашин шүтлэг сэргээд байгаагын учрыг дараахь хэсэгт харуулахыг оролдоё.

Шинжлэх ухаан технологийн дэвшил хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралд улам нэвтэрч буй атал шашин шүтлэг эргэж сэргэж байгаагийн учир шалтгаан юу вэ?

Дэлхийн II дайны дараа ЗХУ-ын нэр хүнд олон улсын тавцанд өсч, эдийн засаг, цэрэг зэвсэгийн хувьд хүчирхэгжиж, энэ цаг үетэй давхцан колонийн системээс салж гарсан улс орнууд өөрсдийн өмөг түшгээ өрнийн бус улс үндэстнээс хайх хандлага бий болж ирсэнтэй холбоотойгоор 1950-1960-аад оны үед дэлхийн улс гүрнүүдэд коммунист үзэл суртлыг ихэд таашаан үзэж байсан юм. Колонийн системд байсан улс орнуудын эдийн засаг, хөгжлийн дорой буурай байдлыг ЗХУ, социалист системд номлож байсан Марксист-Ленинст онол сургаалаар тайлбарлаж болж байсан билээ. Гэтэл ЗХУ-ын эдийн засаг зогсонги байдалд орж, цэргийн хүчирхэг байдлаа тогтоон барих боломжгүй болохтой зэрэгцэн дээрхи сонирхол буурч харин өрнийн үнэт зүйлс, институцлэлийн тогтолцоог илүүд үзэх болсон ба өрнийхний хүч чадал, баялгийн эх сурвалж нь чухам түүний иргэншилд нь байна гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх болж ирэв. Гэвч өрнөдийн либерал эдийн засаг, улс төрийн бодлого нь хөгжиж буй орнуудын хүн амын амьжиргаа, улс орны хөгжил цэцэглэлтийг хангаж чадна гэж үзэх нь ихээхэн эргэлзээтэй болохыг ази африкийн олон орны бодит байдал харуулах болов.

Улс орнуудын засгийн газрын зүгээс мөнгөний урсгал, хүн ам, бараа бүтээгдхүүн, технологийн шилжилт хөдөлгөөнийг хяналтандаа байлгахад хүндрэлтэй болж, нэг үгээр

хэлэхэд улс хоорондын хил хязгаар улам нээлттэй болж байна. Өрнөдийн өндөр хөгжилтэй орнууд хөгжил, нөлөөллийн хүрээний тэлэлттэй холбоотой энэхүү хандлагатай зэрэгцэн өрнийн бус нийгмүүдийн эдийн засаг, цэрэг, улс төрийн эрх мэдэл, хүч нөөц нэмэгдэхийн хэрээр өөрсдийн үнэт зүйлс, институцлэл, соёлынхоо нөлөөг илүүд үзэх эрмэлзлэл мөн өсөн нэмэгдэх болж ирэв. Эдгээр орнууд өөрсдийн хөгжлийн зам мөрийг сонгохдоо өрнөдийн хэв маяг, ардчиллыг төдийлөн дагахгүй байгаа тал түгээмэл ажиглагдаж байна. XIX зуунд өрнийн бус ертөнцийн эрх баригчид нь өрнийн либерал үнэт зүйлсийг баримталж байснаа өрнийнхний эсрэг босч тэмцэхдээ либерал национализм руу шилжжээ. Өрнийн хүч чадал буурахын хирээр хүний эрх, либерализм, ардчиллын тухай ойлголтоо өрнийн бус нийгмүүдэд тулган хүлээлгэх өрнийнхнийг чадвар суларч, өрнийн соёлын үнэт зүйлсийг дагах явдал хумигдсан юм.

1978-1979 онуудад Коран сударт заасан шашны зарчмуудыг улс төр, эдийн засгийн амьдралын бүхий л үзэгдлүүдийн суурь болгосон Ираны лалын хувьсгалаас эхтэй шашны сэргэн мандалтын үзэл санааг үндсээ болгосон өнөөгийн лалын шашны хөдөлгөөнүүдийг дан ганц шашны ойлголтуудын хүрээнд тайлбарлаж болохгүй. Зарим талаараа эдгээр хөдөлгөөнүүд нь өрнөдийн нөлөөлөлд хандсан хариу үйлдэл болж, үүнээс улбаатай үндэсний болоод соёлын эрхэмлэл, үнэт зүйлсээ хамгаалж буй хэрэг юм. Хуучны дэг жаягууд, амьдралын уламжлалт ёс сэргэж байгаагийн ард өнөө үеийн улс орнуудын хоорондын харилцааны нарийн эдрээтэй асуудлууд, өөрийн орны ард түмнийг бусдаас дутуугүй амьдруулах гэсэн түгшүүр зовиолууд халхлагдаж байна. 1950-1960-иад оны үеэс өрнөдийн колоничлолоос салж өөрсдийн эрх чөлөө тусгаар тогтнолын төлөө тэмцэхдээ өрнөдийн ардчилал, либерализмыг ашиглаж байсан улс орнууд өнөөдөр өрнийн бус өөрсдийн соёл, зан заншил, ахуй, хөгжлийн өвөрмөц арга замаа сэргүүлэн тавих болжээ. АНУ-ын Пенсильванийн их сургуулийн профессор Гиллис Кэпэл “аль ч тив, бүх иргэншил, бараг бүх оронд шашин сэргэн мандав. Энэ үйл явц 1970-аад оны үеэс эхэлсэн бөгөөд шашнаас татгалзах, шашин төрийг салгах дэлхий нийтийн хандлага чухам тэр үеэс өөрчлөгдөж, шашнаар суурилсан нийгмийн дэг журам тогтоох хандлага хэрэгжих болов. Орчин үеийн модернизацийн үйл явц явцгүй болж мухардалд орсноор бурхан шашнаа эргэж дээдлэхэд хүрлээ.”⁶

Үнэхээр ч Зүүн Азийн улс орнуудын эдийн засгийн үсрэнгүй хөгжил нь өрнөдийн үнэт зүйлс, институцчилэлийг хуулах биш харин өөрсдийн соёл, уламжлалаа хадгалан үлдсэнийх гэж нотолцгоож байна. “Дэлхий дахинд Европынхон буюу өрнийнхөн үнэмлэхүй ноёлж байсан 1900-аад оны үе бол тэдний иргэншлийн ноёрхлын үе нь байжээ” хэмээн Их Британи нэрт эрдэмтэн Хэдлей Балл бичжээ.⁷

2013 оны ОУВС-ын судалгаагаар ДНБ- ээр хамгийн өндөр 10 оронд

	АНУ	16.2 триллион доллар
	Хятад	9 триллион доллар
	Япон	5.1 триллион доллар
	Герман	3.6 триллион доллар
	Франц	2.7 триллион доллар
	Бразил	2.5 триллион доллар
	Их Британи	2.4 триллион доллар
	Орос	2.2 триллион доллар
	Итали	2.1 триллион доллар
	Энэтхэг	2 триллион доллар

⁶ Gilles Kepel. *Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity, and Judaism in the Modern World.* (University Park, PA; Pennsylvania State University Press, 1994), p.2

⁷ Hedley Bull. *The Revolt Against the West*, in Hedley Bull and Adam Watson, eds., *Expansion of International Society* (Oxford: Oxford University Press, 1984). P. 219

Эндээс Өрнөдийн бус иргэншлүүд өрнийн иргэншлүүдээс дутахааргүй эдийн засгийн хувьд хүчирхэгжсэн байгаа нь харагдаж байна.

Аль ч улс орнуудын ард түмэн бид бусдын дор орох ёсгүй гэсэн ойлголт нэвт байдаг бөгөөд хүч нөлөө нь нэмэгдэхийн хэрээр соёл, иргэншлийн хувьд өөртөө итгэх итгэл нь улам бүр нэмэгддэг. “Өрнийн үнэт зүйлсийг Малайз, Индонез, Сингапур, Хятад, Японд янз бүрийн хэлбэрээр, тэгэхдээ бүр хүчтэй эсэргүүцэх боллоо”.⁸ Энэ хандлага дэлхий нийтийн хэмжээгээр ажиглагдаж байна. Өрнийн үнэт зүйлсийг эсэргүүцэж, тэднээс өөрөөр, тэдний заавраар биш амьдрах гэсэн тэр хүсэл сонирхлын хамгийн эхний илэрхийлэл нь уугуул соёл, уламжлалт шашин, үүнд суурилсан ёс суртахууны хэм хэмжээний номлолуудаа дээдлэн үзэх явдал болж байна. Энэ нь Ази болон исламын шашинтай улс орнуудад эрч хүчээ авч байна. Энэ нь тэдний эдийн засаг хүчирхэгжих явдалтай зэрэг явагдаж байна. Өрнөдийн нийгэм улс төр ёс суртахууны нөлөөллийг эдгээр орнуудын уламжлалт шашин, ёс заншлаас өөр шахан гаргах тийм эрч хүчтэй зүйл бараг үгүй биз. Эдгээр улс орнуудад шашин, уламжлал, ёс суртахууны уламжлалт хэм хэмжээгээ мөрдөхийг номлож байгаа энэ далайцтай өрнөлт нь цаад мөн чанараараа өөрсдийн хөгжлийн зам мөрөө өөрсдөө зөв гэж үзэж байгаа тэр чиг шугмаар авч явах гэсэн хүсэл эрмэлзлэлийнх нь илрэл мөн. Өөрөөр хэлбэл шашин, ёс суртахууны номлолоор халхалсан улс төрийн бодлого байж болно гэж үзэж болох юм. Хуучин социалист системд хамрагдаж байсан улс орон, ард түмнүүдийн хувьд

- өрнийн нийгэм, улс төр, эдийн засгийн бодлогыг тахин шүтэх биш
- ЗХУ болон социалист системийн орнуудад ноёрхож байсан атейст үзлийг шүтэх бус,
- орчин үеийн улс хоорондын харилцаанд ан цав суулгаж байгаа шашны хэт даврагсадын үзэл бодолд шүүмжлэлттэй хандах

хэд хэдэн эсрэг тэсрэг үзэл бодлуудын дундаас шинээр хүлээцтэй, хөгжилд саад болохооргүй, хөгжилд хөтлөхүйц шашнаар дамжуулж илэрхийлсэн шинэ чиг баримжааг гаргаж ирж байж болох юм. Социалист нийгмийн үед бүхэл бүтэн үеэрээ атейзмаар хүмүүжсэн ард иргэд буддын шашин, христийн шашин, исламын шашин түгэн дэлгэрч байх үеийнх шиг сэтгэлгээгээр шашин, бурхны асуудалд гүн итгэл үнэмшилтэйгээр хандах сэтгэл зүйн суурь багатай байж болох юм. Энэ нь хөгжлийн замаа алдаагүй сонгох гэж эрмэлзэж байгаа, хөгжлийн түвшин ойролцоо Төв Азийн орнуудыг шашны ялгавартай байдлаа хойш тавьж ойртон нягтрахад дөхөм үзүүлэх болно. Исламын шашин түүний нөлөөлөл, амьдралын бүхий л талд нь гүнээ нэвчсэн орнуудад хүртэл иргэнлэгжихүйн үйл явц гарч байна. Тэд эд хөрөнгийн тэгш бус байдлыг шударга бус явдал хэмээгээд бүх мусульмануудын тэгш эрхийн төлөө шийдвэртэй тэмцэж, хүнд нүгэл үйлдэгсэд мусульман гэж нэрлэгдэх эрхгүй гэж батлаж байна. Шашин нь хүмүүсийн хоорондын шударга харилцааг зохицуулагчийн үүргийг гүйцэтгэж байдгийн хувьд “хүмүүс бусдынхаа хувьд ямар нэг зүйлийг тэвчиж өнгөрөөх, тэвчиж явах ёстой л юм бол тэр зүйлүүдийн эхний байранд зөвхөн шашин, сүсэг бишрэл л орох, байх учиртай”⁹. Мөн ёс суртахууныг ягштал баримтлахаа больсон айж ичихээ мартсан, дэг журам эмх цэгц алдагдсан, эв санааны нэгдэл суларсны хариу үйлдэл нь чухам шашны сэргэлт юм.¹⁰

Орчин үеийн шашингүй үзэлтнүүд шашныг шүүмжлэхдээ байгалийн шинжлэх ухаан, оюун ухааны шүтэлцээ, прагматик сэтгэлгээг гол болгодог. Тэд шашны гол цөм-мухар сүсгийн илрэл болох хий хоосон домог, ухаангүй үйлдэл, зан үйлийг буруушаах бөгөөд ингэснээрээ өнөөгийн нийгмийг илүү их хүлээцтэй ухаалаг, прагматик,

⁸ Graham E.Fuller. The Appeal of Iran, National Interest, 37 (Fall 1994),95

⁹ Д.Чулуунжав. Дэлхийн түүхийн философи /нэн эртнээс XXI зууны эхэн/, УБ., 2011, 315 дахь тал

¹⁰ Самуэль П.Хантингтон, Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн, шинэчлэгдэн буй дэлхийн дэг журам. УБ., 2005, 97 дахь тал

дэвшилт хүмүүнлэг болгоно гэж үздэг. Тэгвэл эсрэгээр шашны итгэл үнэмшил, түүний институцчилэлийг үгүй хийснээр хувь хүний ёс суртахуун доголдож, хамтран аж төрөх, харилцан ажиллахад тааламжгүй үр дагавар авчирч болзошгүй. Энэ нь даамжирсаар эмх замбараагүй үйлдэл, ёс суртахууны ялзралд хүргэж, иргэншилт хүний амьдрал сүйдэх болно гэж зовинок аж.¹¹

Шинжлэх ухааны хөгжил цэцэглэлт нь улам бүр шашны тайлбарлалуудын орыг авсаар шашны ёслол болон зан үйл нь хүний амьдралд улам л бага байр суурьтай болсоор байна. Ийм учраас орчин үеийн шашин шүтлэгийн асуудал нь хувьсан өөрчлөгдсөн хэлбэрээр хадгалагдан үлдэх нь зайлшгүй бөгөөд шударга ёс, эв нэгдэл, тэгш эрхийн зарчмыг номлосон эрхэмлэлүүд нь орчин үеийн нийгэмдээ зохицон тодорхой ёслол, зан үйлээр дамжин хадгалагдан үлдэх нь зайлшгүй. Тийм ч учраас өөр өөр шашинтай боловч ёс суртахууны хувьд адил зүйл номлож байгаа шашнууд нь улс орнуудын харилцааг хөндийрүүлэх учир шалтгаан болохгүй, харин өөр улс орнуудын золиос болохоос хамгаалсан ёслолын шинжтэй улс төрийн бодлого л байх болно. Эдгээр улс орнууд бид хөгжих хэрэгтэй, гэхдээ бусдын зааснаар биш, өөрсдийн зөв гэж үзэж байгаа зам мөрөөр л хөгжинө гэж үзэж байгаа бөгөөд үүнд өөр шашин, ёс зүйн хэм хэмжээ нь өөр улс төрийн бодлогыг номлогч болон орж ирж болохгүй гэсэн хамгаалалтын ёслол болсоор байна. Шашны энэ хамгаалагчийн эсвэл суртал нэвтрүүлэгчийн чухал үүргийн А.Ж.Тойнби “шашны ном айлдагчдын үгийг шавар тагзанд оргоногчид ч, эзэн хааны шадрууд ч сонсох боломжтой. Хэрвээ тэрвээр оюун санааныхаа хүчээр хааны сэтгэлийг хөндөж чадвал эзэнт гүрний төрийн хүчирхэг машин нь шашны сүмийн тусын тулд хэрхэн ажиллахыг үзэж болно. Эзэнт гүрний нийслэл бас гадаадын соёлыг дамжуулах цэг болдог¹² гэжээ. Орчин үеийн шашны сэргэн мандалт бол улс гүрнүүдийн төрийн машины төлөө шашин хэрхэн ажиллаж байгааг л харуулах жишээ юм.

Нэг бурхантай, өөр бурханыг хүлээн зөвшөөрч чадахгүй байсантай холбоотой гарч байсан хүн төрөлхтөний түүхэн дэх томоохон дайнуудтай орчин үеийн зөрчил мөргөлдөөнийг адилтгах аргагүй. “Өнөөгийн дайн дажин болоод мөргөлдөөнүүдийн ихээхэн хэсэг нь угтаа иргэний шинжтэй, өөрөөр хэлбэл зөрөлдсөн улс төрийн итгэл үнэмшил юм уу материаллаг сонирхлуудтай холбоотой юм”¹³.

Улс орнууд шашин шүтлэгээсээ үл хамааран ойртон нягтрах боломж бий юу?

Социалист систем задран унаж, хүйтэн дайн төгссөнөөр улс үндэстэн бүр өөрийн онцлог төрх, төрөл садан, шашин, хэл, түүх, эрхэмлэх үнэт зүйлс, зан заншил, институц, иргэншлээ олохыг зорьж байгаа нь үнэн боловч эдгээрээс дутахгүй ач холбогдол өгч, эрэлхийлж байгаа зүйл бол дэлхийн хөгжилтэй хэрхэн хөл нийлүүлж явах вэ, хэрхэн улс орныхоо хөгжил цэцэглэлтийг хангах вэ гэдэг арга замын тухай асуудал юм. Энэ нь эдгээр улс орнуудын амин чухал ашиг сонирхол байсан бөгөөд үүнд улс төрийн бодлогоо чиглүүлж байна. Шашин, соёлын асуудал бол олон хүчин зүйлийн зөвхөн нэг хэсэг нь л бөгөөд өнөөгийн эрин зуунд тодорхойлох ач холбогдолтой бус тийм хүчин зүйл байна. Хэрэв бид улс орныхоо хөгжил цэцэглэлтийн асуудлаа хамгийн чухалчилж үзээд шашин соёлын асуудалдаа хүлээцтэй хандаж гэмээ нь угсаа гарал, гадаад дүр төрх, нэг системд хамрагдаж байсан, уламжлалт найрсаг харилцаатай, хөгжлийн түвшин, тулгарах асуудал ижил төстэй гэх мэт олон зүйл нь бид нэг талд хамааралтай болохыг харуулдаг.

Төв Азийн орнуудын ойртон нягтрах, хамтран ажиллах боломжийн талаар эрэл хайгуул хийж буй бидний хувьд шашин, соёлын талаар эрс ялгаатай тул хамтран ажиллах боломжгүй гэж үзэх биш харин шинэ нөхцөл байдал, шинэ орон зайд хэрхэн бие биедээ туслан дэмжиж хөгжлийн шинэ шатанд гарах вэ гэдэг нь чухал байгаа учраас бид

¹¹ Самуэль П.Хантингтон, Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн, шинэчлэгдэн буй дэлхийн дэг журам. УБ., 2005, 93 дахь тал

¹² А.Ж.Тойнби Түүх судлал, УБ., 2007, 379 дэх тал

¹³ Антони Гидденс. Социологи. УБ., 2006. 397 дахь тал

Тойнбийн үзэлтэй ойролцоо байдлаар асуудлыг хөндөхийг хичээж байна. Шашин бол иргэншлүүдийг зааглагч, эрээ цээргүй эвдлэгч биш харин ашиг тус бүхий хүчин зүйл юм гэж үзэж аливаа шашин нь тогтонги дотоод хүчтэй, хүмүүсийн сайн сайхан ирээдүйг номлож байдаг гэдэг үүднээс нийгмийн шилжилтийн завсрын үед шинэ нийгмийг тэтгэн амьдрүүлэгч нэг төв гэдэг үүднээс хандах нь илүү дэвшилттэй юм.

Социалист системийн задрал болоход нэг системийн үед чухал мэт санагдаж байсан олон институци, зохион байгуулалтын тогтолцоо устан үгүй болсон. Ийм нөхцөл байдалд нэг улс орны дотоодод төдийгүй, ах дүүсэг харилцаатай байсан улс орнуудын ард түмний харилцаа хөндийрч, ядарч доройтсон хүн ам эсрэг тэсрэг мэдрэмжтэй, холдон салсан байдалтай байна. Гэвч улс орны дотоодод нийгмийн харилцаа тодорхой зохион байгуулалтанд хэвшиж, улс төрийн шинэ систем бэхжин тогтохтой зэрэгцэн өөрсдийн бодит байдалдаа үнэлэлт дүгнэлт өгч урагшлах замыг илүү дөт, илүү үр ашигтай болгох эрэл хайгуулыг хийх болж байна. Ийм нөхцөлд тухайн улсын албан ёсны юмуу ноёлох шашин, соёл нь бусад угсаа, зан заншил, соёл, шашнаараа ялгаатай улс орны дэмжлэг, тусламж, үлгэр жишээ, харилцаа холбоогүйгээр хүн төрөлхтөний оюун санааны хуримтлуулсан нөөц баялагийг өөрийн орондоо оруулж ирж чадна гэдгийг нотлох ёстой. Харин энэ нь хөгжлийн өнөөгийн түвшинд ямарч боломжгүй зүйл болжээ. Ер нь өөрсдийн шашныг хүн төрөлхтөний, хүмүүсийн амьдрах ерөнхий дүрэм, заавар, хууль мэтээр үздэг, тэгээд өөрсдийн шүтдэг шашныгаа хамгийн зөв, зүйтэй, үнэн шашин мэтээр бодож бусдад тулган хүлээлгэх гэж оролддог, өөрсдийнхнөөс нь өөр шашныг буруу, зохисгүй, худал суртал, сургаал мэтээр ойлгож үнэлдэг, буруу номтон, өөр шашинтанд энэ дэлхий дээр байх, амьдрах орон зай байх ёсгүй мэтээр үзэж ирсэн, ийм байдлыг ямар нэг хэмжээгээр гаргаж илэрхийлж байгаагүй улс үндэстэн гэж бараг байхгүй. Харин XXI зуунд мөн энэ дутагдал өрөөсгөл байдлаа хадгалах гэж оролдвоос ичгүүртэй бас жигшилтэй хэрэг болох билээ.¹⁴

Дорно дахины **ёс зүйн шашнуудын** тоонд буддизм, кунзын сургаал, даосизм ордог. Эдгээр шашнууд сүсэгтэнүүддээ бүхий л байгалийн үзэгдлүүдийн шүтэлцээ хийгээд ертөнцийн нэгдмэл байдлыг таних, ухаарал олгоход чиглэгдсэн ёс зүйн дээд эрмэлзлэлүүдийг онцгой анхаардаг. Буддизм нь индуизмын нэгэн адил нутаг нутгийн олон төрлийн итгэл үнэмшлүүдэд, тэр дундаа орон нутгийн бурхад, догшидоо шүтэх явдалд ч хүлээцтэй хандаж байсан бөгөөд шашны үзэл суртлуудын бүрэн нэгдмэл байдлыг шаардаж байсангүй¹⁵. Энэ байдал нь бүтээгч бурхан бий гэдэгт азийн хүмүүс хамгийн их хувиар итгэхгүй байх үндэс болж байж болох юм. Шашны энэ хандлага нь орчин үеийн олон улсын харилцаанд өөрчлөлт оруулж болохыг бодит амьдрал нотлон харуулсаар байна. Шашин нь зөвхөн мэдрэмж, сэтгэгдэл хийгээд үйлдлүүдийн хэлхээ байгаад зогсохгүй, үнэн хэрэгтээ уламжлалт хэв маягийн соёлууд дахь хүмүүсийн сэтгэлгээний аргыг нөхцөлдүүлдэг. Шинжлэх ухааны сэтгэхүй нь улам бүр шашны тайлбарлалуудын орыг авсаар шашны ёслол болон зан үйл нь хүний амьдралд улам л бага байр суурьтай болсоор байна. Шашны талаар талцах явдал багасч харин ашиг сонирхлын үндсэн дээр ойртон, хамтран ажиллах хандлага зөвхөн XXI зуунд ч гарч ирж байгаа зүйл биш болох нь социологийн сонгодог онолчдын бүтээлүүдэд тусгагджээ.

Өндөр хөгжсөн, дэлхийн улс төр, эдийн засгийн бодлогыг тодорхойлж байгаа улс орнууд өнөөдөр шашны өөр өөр байдлаа харгалзан үзэхгүйгээр хамтран ажиллаж, дэлхийн нөлөө бүхий том байгууллагад зэрэгцэн сууж байгаа билээ. Аж үйлдвэржсэн хөгжингүй орнуудын ихэнх нь иргэний шашны хөгжлийг хөхүүлэн тэтгэж байна. Иргэний эрхэмлэлүүд хийгээд ёслол нь өнөөдөр уламжлалт шашнуудтай сөргөлдөөнгүйгээр зэрэгцэн оршиж байна. Ийм ч учраас Төв Азийн улс орнуудын хувьд урьдын сайн нөхрийн

¹⁴ Д.Чулуунжав. Дэлхийн түүхийн философи /нэн эртнээс XXI зууны эхэн/, УБ., 2011, 314 дэх тал

¹⁵ Антони Гидденс. Социологи. УБ., 2006. 377 дахь тал

журмаар харилцаж болж байсан тэрхүү харилцаа нь улс орнууд илүү ойртон нягтарч хамтран ажиллах боломжтой болж байгаа цаг үед илүү их боломжоор л хангагдаж байгаа гэж ойлгож байна.

Шашин өөрийн уламжлалт болоод шинэ хэлбэрүүдээрээ, бүхий л байдлаараа илүү удаан сонирхол татсан хэвээрээ үлдэх болно. Гэвч хүн төрөлхтөн ойрын ирээдүйд олж авч байгаа асар их ололт амжилтуудаасаа болоод ертөнцийн мөн чанар, үүсэл гарлын талаархи рациональ үзэл баримтлалаасаа татгалзан хэдэн зуун жилээр хойш ухарна гэдэг нь үнэмшил багатай юм.

Монголчуудын хувьд бусдын шашин шүтлэгэд хүлээцтэй хандах хэд хэдэн онцлог шинж байдаг. Юуны өмнө нүүдэлчдийн, тэр дундаас монголчуудын соёл, иргэншил нь аль ч цаг үед аль нэг томоохон шашны хүчтэй нөлөөн дор бүрэн орж байсангүй, түүний тусламжтайгаар эхнээсээ эцсээ хүртэл бүрэлдэж хэвшиж ирсэнгүй. Шашны хатуу нөлөөнөөс харьцангуй чөлөөтэйн дээр хүмүүсийн өдөр тутмын практик амьдрал, тэднээс байгалийн хатуу бэрх нөхцөлтэй хийж ирсэн байнгын их тэмцлийн явцад бий болж төлөвшсөн, бичигдээгүй хууль, заншил-уламжлалын хууль, зарчим болчихсон тэр бүх хүмүүнлэг, энэрэнгүй үзэл санаа, харилцаа, хандлагын цогц болон хэвшиж, тогтсон, тэрхүү түүхэн хөрс дээр хөгжиж, боловсронгуй болж ирсэн, иргэншлийн субъектууд бол нүүдэлчид, монголчууд мөн болно¹⁶. Монголчууд “усыг нь уувал ёсыг нь дагадаг”, “сохрын газар сохор, доголонгийн газар доголон явбаас зохино” гэх мэтчилэн энгийн ахуй амьдралаараа бусдын сүсэг бишрэл, үзэл баримтлалыг хүндэтгэн үзэх зарчмыг үе дамжуулан сургаж ирсэн байх ажээ.

Монголчуудын өөр нэг өвөрмөц онцлог бол ертөнцийг бүтээгч бурхан, нэг бурханыг номлодоггүй харин ертөнцийн мөн чанарыг ойлгож тэвчиж, өнгөрөөж байж гэгээрэх замыг заадаг шашныг нилээд шүтэж ирсэн нь бусад шашнуудтай тэрсэлддэггүй, өөр бусад шашны урсгалууд олноороо орж ирж байхад ч төдийлөн хариу үйлдэл үзүүлдэггүйн нэг учир шалтгаан нь юм. Соёлжиж, боловсорсон улс үндэстнүүд хүртэл олон шашинт иргэншлийг ойлгох, хүлээн зөвшөөрөх нь битгий хэл шүтэж ирсэн уламжлалт шашин нь дотроо хоёр гурван урсгал болж хуваагдах төдийд л ихэд хямарч, эсрэг сөрөг талуудад хуваагдацгааж, иргэний дайн, цус асгаруулсан мөргөлдөөнд автаж зарим нэг нь иймэрхүү зөрчил мөргөлдөөнөө гэтэлж чадалгүй мөхөж, сөнөж байсан шиг тийм зүйл монголын түүхэнд байхгүй билээ.

Шинжлэх ухаан, аж үйлдвэр, хотжилтыг дагаад шашны шинэтгэл хийгдэж байсантай адил үйл явдал дахин гарч ирэх нь зайлшгүй бөгөөд олон шашин зэрэгцэн оршиж улс орнууд хил хязгаар орон зайд хавчигдахаа больж холбоо харилцаа мэдээллийн технологи, үйлдвэрлэлийн урьд өмнө байгаагүй эрчимтэй хөгжил нь дахин шашны шинэтгэл, хүлээцтэй байдлыг нөхцөлдүүлэх нь гарцаагүй юм. Улс орны ашиг сонирхол гэдэг нь зөвхөн тэдний дотоодын үнэт зүйлс, институцээр бус, мөн олон улсын хэм хэмжээ, институцээр тодорхойлогдох ёстой. Ойролцоо соёл, институцтэй улсууд нийтлэг ашиг сонирхолтой байх нь зүй ёсны юм. Адил төстэй улс төрийн системд зэрэгцэн оршиж, адил төстэй замаар урагш хөгжиж байгаа Төв Азийн орнуудын нийтлэг эрх ашиг нь тэднийг ойртон нягтрах, хамтран ажиллахад хамгийн гол хүчин зүйл байх болно. Дэлхий улс орнууд, түүний дотор Азийн орнуудын шашны шинэчлэл өөрчлөлт нь шашны хэт даврагч хөдөлгөөнөөс гадуур ойлголт бөгөөд хүн ардын өдөр тутмын ажил үйлс, засгийн газрын бодлого, сонирхлоор л илэрхийлэгдэх болно.

Ёс зүйн асуудал ба орчин үеийн улс хоорондын харилцаа

1980-аад оны үеэс социалист систем, энэ системийн гол тулгуур болсон ЗСБНХУ-ын хөгжил цэцэглэлт зогсонги байдалд орж, үүний улмаас өөрчлөн байгуулалтын шинэ

¹⁶ Д.Чулуунжав. Дэлхийн түүхийн философи /нэн эртнээс XXI зууны эхэн/, УБ., 2011, 313 дахь тал

санаа орж ирснээр нийгмийн амьдралын бүх хүрээ, түүний дотор ёс суртахууны хэм хэмжээ ч өөрчлөгдөж эхэлсэн билээ. Ёс суртахууны хэм хэмжээ, үнэлэмж өөрчлөгдөх үйл явц нь социалист системийн орнуудад ч, ЗСБНХУ-ын бүрэлдхүүнд багтаж байсан улс үндэстнүүдийн хувьд ч адил төстэй хэд хэдэн хүчин зүйлээс шалтгаалсан юм¹⁷. Үүнд:

1-рт, үйлдвэрлэлийн хэрэгсэлийг өмчлөх өмчийн хэлбэр өөрчлөгдөж, эдийн засгийг либералчлах үйл явц эрчимтэй явагдсаны дүнд хувийн өмч эдийн засгийн амьдралд томоохон үүрэг гүйцэтгэх болсноор тэгшитгэн хуваарилах, хамтач үзэл нь өрсөлдөөн, аминч үзэл гэсэн ёс суртахууны эрс өөр нөхцөл байдал, хэм хэмжээг бий болгожээ. Өөрөөр хэлбэл, хүн бүр, айл өрх, нийгмийн хэсэг бүлгүүд нийгмийн хязгаарлагдмал баялгаас янз бүрийн аргаар аль болох ахиу олж авах зорилго бүхий өрсөлдөөн бий болж социализмын үед ад шоо үзэгдэж байсан хувиа бодох, аминч үзлийг сэргээсэн юм.

2-рт, социализм коммунизм гэсэн нэг нийтлэг зорилго бүхий нийгмийн бүх гишүүдийг төлөөлж байсан нэг намт улс төрийн тогтолцоо нь янз бүрийн ашиг сонирхол бүхий бүлгүүдийг төлөөлсөн олон нам бүхий, төр төвтэй улс төрийн тогтолцоогоор солигдов. Энэ өөрчлөлт нь хүмүүс өөрсдийн эрх ашгийг хамгаалан янз бүрийн нам, эвсэл холбоонд чөлөөтэйгээр эвлэлдэн нэгдэж төр засгийн эрхийг барих дээд, дунд, доод шатны байгууллагуудад өөрсдийн эрх ашгаа хамгаалж чадахуйц нэгнээ сонгох, тэдэнд итгэл хүлээлгэх, хариуцлага тооцох зэрэг **ёс суртахууны цоо шинэ хариуцлагын ухамсарыг** төлөвшүүлэх эхлэлийг тавьж өгөв.

3-рт, Коммунист ёс суртахууны эрхэм үнэт зүйлс болон тунхаглаж байсан нийгмийн тустай хөдөлмөр, нийгмийн өмч, марксист-ленинист үзэл санаа, социалист төрийн тусгаар тогтнол зэрэг нь хүний амьдралын утга учир байхаа больж харин ч социализмын бүтээн байгуулалтын ололтыг үгүйсгэх, шүүмжлэлтэй талыг хэтрүүлэн муучлах сөрөг хандлага тодорхой хугацаагаар нийгмийн сэтгэлгээ, ёс суртахуунд ноёрхож, үүнтэй зэрэгцэн үндэсний ухамсар, уламжлалт зан заншил, шүтлэг бишрэлээ сэргээх хандлагууд хүчтэй түрэн орж ирсэн.

4-рт, Социалист системийн орнуудад ажилчин анги, хамтралчид, хоршоологчид, сэхээтний давхраа зэрэг адил төстэй байсан нийгмийн бүтцийн хэсгүүдийг нэг зорилго, нэг адил ёс суртахуунаар номлож байсан байдалд эрс өөрчлөлт орж янз бүрийн ашиг сонирхол, үзэл бодол, чиг зорилготой сонирхлын бүлгүүдэд нийгэм хуваагдаж, эрх ашиг, үзэл бодлоороо ондооссон сонирхлын бүлгийн үзэл баримтлал, үйл ажиллагаа тус бүрийг зөвтгөдөг ёс суртахууны задрал үүсэж бий боллоо.

Төр, нийгэмтэй харьцах ёс суртахууны харилцааны хүрээнд:

- Нэг нам, нэг улс төрийн хүчний заавраар адилссан ёс суртахууны номлолтой холбоотойгоор сонгуулиар биш санал асуулгаар өөрсдийн төлөөллийг төр засгийн шийдвэр гаргуулахаар хүлээн зөвшөөрдөг байсан явдал өөрчлөгдөж, ил тод, шударгаар өрсөлдөж, төр, засгийн эрх барихаар сонгогдсон болон томилогдсон төрийн түшээ, засаг захиргааны албан хаагчид сонгуульт хугацаанд олон түмний өмнө ёс суртахууны үүрэг хариуцлага хүлээж сурч дадаж байна. Социалист системийн үеийн ах дүүгийн найрсаг харилцааны тухай итгэл үнэмшлийн ёс зүй нь хариуцлагын ёс зүйгээр солигдсоноор ихээхэн өөрчлөлт авчирсан боловч орчин үеийн ертөнц хүмүүсийн хоорондын харилцааны асуудлыг шашны үүднээс туйлшруулан баримталж үүнийгээ улс хоорондын харилцааны үндэс суурь болгон авч үзэх явдал боломжгүй болгож байна. Хариуцлагын ёс зүйг баримтлагч хүн өөрийн үйлдлийнхээ үр дагаварыг өөрөө хариуцдаг өнөөгийн ертөнцөд улс орнууд, ард түмнүүдийн хоорондын харилцааг шашны үүднээс харж хүн төрөлхтөний хөгжил дэвшил, хамтын ажиллагаанаас өөрийн ард түмнийг зааглан

¹⁷ Б.Галиндэв. Монголын нийгмийн өөрчлөлтийн үе дэх ёс суртахууны асуудлууд. УБ.: 2012. 14 дэхь тал

салгаж тусгаарлах эрх ямарч улс төрийн хүчнээс гарах боломжгүй болсон билээ.

- Дэлхий нийтийн хэмжээнд хэрэглэгчдийн хэрэгцээ хангасан чанартай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, соёлтой хүртээмжтэй үйлчилгээ эрхлэн хувийн орлогоо нэмэгдүүлж нэр төрөө эрхэмлэдэг үйлдвэрлэл-үйлчилгээ эрхлэгчид олширч байна. Бүх төрлийн бүтээгдхүүн үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд дэлхийн, олон улсын стандарт шаардлагууд нэгэн адил тавигдах болж ирлээ. Нэгэнт дэлхийн эдийн засгийн, стандартын өндөр шаардлага тавигдаж өрсөлдөөн, хөгжил цэцэглэлт асар хурдацтай урагшилж байгаа өнөө үед ямарч улс, эсвэл ямар нэг шашин дангаараа, бусдаас хамааралгүй дэлхийн хөгжлөөс хоцрохгүй урагшлах боломжгүй болгож байгаа билээ. Өөрөөр хэлбэл хөгжлийн нэг үндэс нь аливаа шашны ёс зүйн номлолын үндэс болсон буяныг эрхэмлэсэн, хүнлэг энэрэнгүй байх гэсэн зарчим дээр нэгдэж бусдад хүлээцтэй хандах, хүлээн зөвшөөрөх явдал болж байна.
- Боловсрол, шинжлэх ухаан, урлаг, спортын салбарт гарч буй ололт амжилтууд нь дэлхий нийтийн хэмжээнд үнэлэгдэх болж энэ чиглэлд улс орнуудын төр засгийн зүгээс явуулж буй бодлого ч зөвхөн өөрийн орны хэмжээнд биш харин бусад улс орнуудын ололт амжилттай эн тэнцүү өрсөлдөх тал руу илүү анхаарч, сайн дураар санхүүгийн тусламж үзүүлдэг үйл ажиллагааг санаачлан зохион байгуулдаг хөдөлгөөн өрнөж байна;
- Зуд, түймэр, усны аюул мэт нийтийг хамарсан гамшигт нэрвэгдэгсдэд хөрөнгө мөнгө хуримтлуулж материалын ба сэтгэл санааны тус дэм үзүүлдэг хөдөлгөөн шаардлагатай үед сайн дураараа өрнөдөг, зохион байгуулагддаг болов.

Засаглалын ёс суртахууны төлөв байдал нь гадаад нөхцөл, хүчин зүйлстэй багагүй холбоотой бөгөөд түүнийг шууд утгаар импортолсон гэхгүй ч даяаршин буй эрин үед эрх чөлөө, ардчиллын үзэл санаа янз бүрийн соёлын хамт тэртэй тэргүй хүрээ хязгаар үгүй болсон мэдээллийн их урсгалаар дамжин нөлөөлөх боллоо. “Шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд олон улсын байгууллагын оролцоо дэмжлэгээс илүүтэй үндэсний боловсон хүчин, улс төрийн хүчний дэмжлэг маш чухал. Монгол улсад хэрэгжүүлж буайгаа шинэчлэл нь ихэвчлэн олон улсын байгууллагын санхүүжилттэй төсөл, хөтөлбөрүүдийн хүрээнд хэрэгжиж, эдгээр төсөл, хөтөлбөрүүдийн нэгдсэн холбоос сул байгаа нь шинэчлэлийн үзэл санааг хэрэгжүүлэх төрийн албан хаагчдын идэвхийг сулруулах гол нөхцөлийн нэг болж байна”¹⁸ гэж шүүмжлэх хандлага нилээд байна. Олон улсын валютын сан, Дэлхийн Банк зэрэг олон улсын санхүү, эдийн засгийн байгууллагуудын тусламж, зөвлөгөө, оролцоо хөгжиж буй улсуудад нэлээд хүчтэй байгаа нь бодит үнэн билээ. Гэхдээ тэдгээр тусламж, зөвлөмжийн ард их гүрнүүдийн бодлого давхар явж байдгийг мартаж үл болно.

Баян чинээлэг, хөгжилтэй орнуудын хувьд ядуу буурай орнуудын амьжиргааны доройтол, дотоод зөрчил, ёс суртахууны уналт юунд хүргэх, төр улс нь хэрхэх явдал төдий их ач холбогдолтой биш гэдэг нь ойлгомжтой. Харин байгалийн баялаг, өмч эзэмших, ашиг олох тухайд олон улсын, гэхдээ голдуу өөрсдөө санаачилан зохиосон хууль, гэрээ, конвенцын зарчмыг сахихыг шаардан, түүнийгээ дэлхийн дэг журам хэмээн номлож, бие төлөөлөгч илгээн хянаж эхэлдэг болохыг хаа сайгүй шүүмжлэх хэлэлцэх болсон. Ийм нөхцөлд тухайн улс орны дотоодоос тухайлбал, улс үндэстнийхээ эрх ашгийг умартсан “хувиа бодогчид”-ын дотроос ашиг сонирхолоо хэрэгжүүлэхэд туслан дэмжигчдийг олох, удирдлагын түвшинд шургуулахыг оролддог арга нь нэгэнт тодорхой билээ. Удирдлагууд болон удирдах ажил хийж байсан хүмүүсээс өөртөө “элсүүлэх”, үгүйдээ тэднийг үндэстэн дамнасан корпорациудын төлөөлөл болгон ашиглана. Тэдний зүгээс хоцрогдсон техник, технологи, зээлээ борлуулах, улмаар санхүү, эдийн засгийн хувьд хараандаа баттай байлгахыг эрмэлзэх, үүнийгээ “зээлийн хөнгөлөлт”, “буцалтгүй туслэмж”, “төсөл” арга

¹⁸ Баясгалан А. Төсвийн шинэчлэл: хэрэгжилт, хандлага. “Соёмбо принтинг” ХГ, УБ .: 2010. 96 дах тал

хэмжээ нэрээр халхавчлах, тэдгээр хөгжил буурай орнуудад нэн чухалд тооцогдох дэд бүтэц хөгжүүлэх, орчин үеийн технологид суурилсан үндэсний үйлдвэрлэл хөгжүүлэх зорилтыг арга саам хэрэглэн хойш тавих, өөрсдийн башир бодлогоор хаах, тасалдуулахыг оролддог. Тухайн улс оронд нийгэм эдийн засгийн хөгжил сул дорой, амьжиргааны түвшин ядуу буурай, төр нь тогтворгүй, ёс зүйн доройтолтой, нийгмийн дотоод задралтай байх нь их гүрнүүдийн өгөөш болох таатай нөхцөл юм.

Эдүгээгийн олон улсын харилцаанд бусад улс орны газар нутгийг хуваан эзэмших, зэвсгийн хүчээр түрэмгийлэл үйлдэх нөхцөл хязгаарлагдмал бөгөөд улс төр, ёс суртахууны таагүй үр дагавартайг харгалзан эдийн засгийн далд аргаар луйвар хийж, эд баялгыг цөлмөх, эзэн суухаар хошуурдаг болжээ. “Голланд өвчин”-“баялгын хараал” гэгдэх болсон байгалын баялаг, нөөцийн ашиглалт дах төр засаг, удирдлагын түвшиний алдаатай бодлогоос болж хохирч, хоосорч буй ард түмэн, улс орнуудын цаана улс орныг дотор нь хагаралдуулан бужигнуулж, хөл толгой, баруун зүүнээ мэдэхгүй болтлоо бужигнаж байх хооронд байгалийн баялгыг нь хуурайлдаг, түүнийгээ баялаг “хараадаг” бөгөөд “баялаг байгаад хөгжилд хүрдэггүй” гэж номлох, баялаг хөгжил дэвшил бус, доройтол бууралтын шалтгаан болдог тухай номлох их гүрнүүдийн дээрэнгүй үзэл, эзэрхийлэн түрэмгийлэх шинэ тактик явагдаж байгааг бид мартаж учиргүй.

Олон улсын ийм ээдрээ түвэгтэй нөхцөл байдалд Төв Азийн шинэ тулгар улс орнууд, хөгжлийн замаа сонгох түвэгтэй замын эхэнд байгаа туулсан зам, ирээдүйн хувь заяа нь төстэй байж болох ард түмнүүдийн хувьд өөрсдийн хөгжлийн замаа хүн төрөлхтөний сайн сайхан байдлын ганцхан зөв хэмжүүр болох хүнлэг, шударга байх зарчим дээр тулгуурлан өөрсдийн хувь заяа, зам мөрөө өөрсдийнхөөрөө гаргаж, нэгнийхээ алдаа дутагдал амжилт ололтон дээр суралцаж сайн сайхан амьдралд хүрэхийн тулд эдгээр ард түмнүүд ойртон нягтарч, хамтран хөгжих явдал гарцаагүй чухал билээ.

Abstract: By 1980s, due to the economic stagnation and development decline in Soviet Union which led to the collapse of the system and opened up the new mind set of perestroika, all social spheres and ethical norms has started to change. There were similar influencing factors for the process of ethical norms and judgments shifts in entire socialist countries including Mongolia and Central Asia. As comparing similar and differentiated features among Central Asian nations, clarification of possibilities for integration in the region has been discussed in the article.

Ном зүй

А.Ж.Тойнби. *Түүх судлал*, УБ., 2007

Антони Гидденс. *Социологи*. УБ., 2006.

Х.Гүндсамбуу. *Монголын нийгмийн давхраажилт: хөгжил хандлага*, УБ., 2002

Д.Чулуунжав. *Философия мировой истории /с древней до XXI века/*, г.УБ, 2011

Самуэль П.Хантингтон, *Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн: Шинэчлэгдэн буй дэлхийн дэг журам*. УБ., 2005

Batchimeg M. *Шатрын өрөг дэх Монгол.*, УБ. 2012

Б.Галиндэв. *Монголын нийгмийн өөрчлөлтийн үе дэх ёс суртахууны асуудлууд*. УБ.: 2012

Francis Fukuyama, *Түүхийн төгсгөл ба сүүлчийн хүн*, Monsudar Pres., UB. 2006

Phil Zuckerman. *Atheism: Contemporary Rates and Patterns*. From the Cambridge Companion to Atheism, edited by Michael Martin, University of Cambridge Press, 2007

Gilles Kepel. *Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity, and Judaism in the*

Modern World. (University Park, PA; Pennsylvania State University Press, 1994),

Hedley Bull. *The Revolt against the West*, in Hedley Bull and Adam Watson, eds., *Expansion of International Society* (Oxford: Oxford University Press, 1984).

Graham E.Fuller. *The Appeal of Iran, National Interest*, 37 (Fall 1994)

Michael Dibdin, *Dead Lagoon*, UK. 1994

George Lakoff, *Moral politics: How Liberals and Conservatives think*. University of Chicago Press. 2002

Reinhold Niebuhr, *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*. Westminster John Knox Press, 2001